REFERENCES:

1. Apresyan, Yu.D. (1995). Izbrannye trudy. T. I. Leksicheskaya semantika. Moskva.
2. Dubisz, S. (red) (2003). Uniwersalny słownik języka polskiego. T. 1-4. Warszawa. Wersja elektroniczna dostępna na CD-ROM (wersja 1.0, 2004).
3. Dumchak, I.M. (2014). Yavyshche antonimiyi v ukrayins'kykh paremiyakh. Sultanivs'ki chytannya, 3, 392-397.
4. Klymenko, N.F. (2004). Konversiya. [W:] Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya. Kyiv, 265-266.
5. Kocherhan, M.P. (2001). Vstup do movoznavstva. Kyiv.
6. Krzyżanowski, J. (1969-1972). Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. T. 1-4. Warszawa.
7. Layonz, Dzh. (1978). Vvedenie v teoreticheskuyu lingvistiku. Moskva.
8. Lysychenko, L.A. (1976). Leksykolohiya suchasnoyi ukrayins'koyi movy. (Semantychna struktura slova). Kharkiv.
9. Mkhitaryan, I.G. (1963). Ob antonimakh v russkom yazyke. Sb. nauch. tr. Erevanskogo ped. in-ta. Ser. russkogo yazyka, 1, 89-99.
10. Novikov, L.A. (1973). Antonimiya v russkom yazyke (semanticheskij analiz protivopozlozhnosti v leksike. Moskva.
11. Polyuha, L.M. (2006). Pro antonimy ta yikh vykorystannya. [W:] Povnyy slovnyk antonimiv ukrayins'koyi movy. Kyiv.
12. Ponomariv, O.D. (1993). Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Kyiv.
13. Taranenko, O.O. (2004). Antonimy. [W:] Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya. Kyiv, 27-29.
14. Trubetskoy, N.S. (1960). Osnovy fonologii. Moskva
- Ufimtseva, A.A. (1968). Slovo v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka. Moskva.

Ніколаєнко Л.

к.філол.н., доц. Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України

Nikolaienko L.

PhD., Associate Professor, O.O. Potebnya Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine

РОЗВИТОК ЕМОТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ У ПОХІДНИХ ВІД ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ОСНОВ *VIDĚTI ТА *ZĚRĚTI У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

DEVELOPMENT OF EMOTIVE MEANING IN DERIVATIVES OF THE COMMON SLAVIC ROOT *VIDĚTI AND *ZĚRĚTI IN THE POLISH LANGUAGE

Статтю присвячено дослідженню етимології і розвитку семантики назв емоції заздрості в польській мові. У статті зосереджено увагу на іменникових та дієслівних лнксемах. У сучасній польській мові на позначення заздрості використовуються іменники *zawiść*, *zazdrość* та дієслово *zazdrościć*. Назви заздрості у польській мові утворилися від семантично близьких праслов'янських дієслів, що позначали зорове сприйняття **viděti* 'бачити' та **zěreti* 'дивитися'. Щоб дослідити семантичну еволюцію назв заздрості, ми звернулися до лексикографічних джерел, що фіксують лексичний склад польської мови попередніх століть.

Ключові слова: етимологія, семантична еволюція, значення, дефініція, континуант.

*The article is devoted to the study of the etymology and development of the semantics of the names of emotions of envy in the Polish language. The article focuses on nouns and verbs. In modern Polish, the nouns *zawiść*, *zazdrość* and the verb *zazdrościć* are used to denote envy. The names of envy in Polish were formed from semantically close Common Slavic verbs, meaning visual perception **viděti* 'see' and **zěreti* 'look'. To explore the semantic evolution of the names of envy, we turned to lexicographic sources that fix lexical composition of the Polish language of previous centuries. Analysis of the lexicographic material suggests that from the point of view of the diachrony, the names of envy in the Polish developed mainly in the direction from polysemantic to narrowing and concretization of semantics.*

Key words: etymology, semantic evolution, meaning, definition, continuant.

Дослідження емотивної лексики в сучасному мовознавстві є дуже актуальним і має різні аспекти. Одним з напрямків вивчення лексики на позначення емоцій є когнітивна семантика, що передбачає комплексне вивчення мовного образу почуття*. Реконструкція мовного образу почуття, на нашу думку, обов'язково має включати етимологічні дані, інформацію про семантичну мотивацію та еволюцію мовних позначень емоцій. Об'єктом нашого дослідження ми обрали дієслівні та іменникові похідні від праслов'янських основ **viděti* та **zěreti*, що протягом історичного періоду вживалися на позначення емоції заздрості в польській мові. Метою

* Докладніше про мовний образ почуття див: Ніколаєнко Лариса, (2018). До питання про основні напрями вивчення емоцій у польському, російському та українському мовознавстві. "Acta Polono-Ruthenica", XXIII/3, s. 104.

дослідження є історико-етимологічний аналіз цих назв. У сучасній польській мові на позначення емоції заздрості використовуються іменникові лексеми *zawiść*, *zazdrość* та дієслівна – *zazdrościć*, які є континуантами псл. **zaviděti* ‘заздрити’ від **viděti* ‘бачити’ [Boryś 2006: 731–732] та псл. **zazbrěti* ‘заздрити’ від **zbrěti* ‘бачити’ (зі вставним *d*, що є одним з найдавніших виявів евфонії між свистячим приголосним і наступним *r*) [Boryś 2006: 733]. Як зауважує польський мовознавець З. Кемпф, польські іменники *zawiść* і *zazdrość* походять від семантично близьких коренів, що позначають зорове сприйняття і мають ідентичний префікс *za-*, з тією лише різницею, що псл. **vid-* означало ‘пасивне бачення’, а **zbr-* – ‘активне бачення’ [Kempf 1981: 177–178], тобто фактично **viděti* означало ‘бачити’, а **zbrěti* – ‘дивитися’. За версією польського етимолога Ф. Славського, розвиток значення праслов'янського дієслова **za-zbrěti* відбувався аналогічно до **za-viděti* [Sławski 1981: 179]. Автор найновішого етимологічного словника польської мови В. Борись первісне значення дієслів *zazdrościć* і *zawidzieć* тлумачить як ‘заглянути кудись, побачити щось, що викликає заздрість’ [Boryś 2006: 726, 731].

Щоб дослідити семантичну еволюцію номінантів заздрості, ми звернулися до лексикографічних джерел, що фіксують лексичний склад польської мови минулих століть, тобто до історичних словників. «Старопольський словник», що включає лексику польської мови XIV–XV ст., лексеми *zazdrość* та її варіанти *zazrość*, *zazdroć*, *zazroć* подає з двома значеннями ‘заздрість’ та ‘ненависть’: «1) uczucie żalu, niechęci do kogoś wywołane jego szczęściem, powodzeniem i połączone z chęcią posiadania tego samego; 2) uczucie silnej wrogości, nienawiści» [SS XI: 247–249]. У словнику С. В. Лінде, що охоплює польську лексику XVI – початку XIX ст., спостерігаємо модифікацію семантики лексем *zazdrość*, *zajzdrość*, *zaizdrość*, *zazdrostka*. У їх дефініціях крім ‘заздрість’ виділяються значення ‘суперництво між рівними’ та ‘ревнощі’, а значення ‘ненависть’ не фіксується, пор.: «1) zazdrośczenie, zajrzenie, zawidowanie, zawiść; 2) zazdrość między równymi, zawistna emulacja; żaluzja; 3) zazdrość miłosna, zawiść miłosna, żaluzja» [Linde VI: 958–959], *zajrzenie* «zazdrośczenie, zazdrość, zawidzenie, zawiść» [Linde VI: 773]. Автори так званого «Віленського словника», виданого у 1861 р., іменникові назви *zazdrość*, *zajzdrość*, *zaizdrość*, *zazdrostka* також фіксують зі значеннями ‘заздрість’, ‘суперництво’ та ‘ревнощі’, пор.: «zazdrośczenie, zajrzenie, zawidowanie, zawiść, żałość i frasunek pochodzący z cudzego szczęścia, powodzenia; zawistna emulacja, współubieganie się, nienawiść miłosna, żaluzja» [SJP-Wil II: 2174],

zajrzenie: «2) pozazdroszczenie, zazdrość, zawiść» [SJP-Wil II: 2093]. «Варшавський словник», який вийшов уже на початку XX ст., у назвах *zazdrość, zajzdrość, zaizdrość, zazrość* реєструє значення ‘заздрість’ та ‘суперництво’: «zazdroszczenie, zawiść, dręczenie się cudzym dobrem, zawistne współtubieganie się» [SJP-War VIII: 363]. У сучасній польській мові іменник *zazdrość* позначає два почуття ‘заздрість’ та ‘ревнощі’: «1) uczucie przykrości, żalu spowodowane czymś powodzeniem, szczęściem, stanem posiadania itp. i chęć posiadania tego samego; 2) uczucie niepokoju co do wierności osoby kochanej, podejrzliwość i dążenie do wyłączności w tym zakresie, chęć przeciwdziałania ewentualnemu naruszeniu tej wyłączności» [SJPD X: 890]. Отже, згідно з найдавнішими словниковими фіксаціями, у семантичному складі іменника *zazdrość* виділялися значення ‘заздрість’ та ‘ненависть’, у словниках, що охоплювали стан польської мови XVI – XIX ст., подавалися значення ‘заздрість’, ‘суперництво’ та ‘ревнощі’, у сучасній польській мові цей іменник позначає ‘заздрість’ та ‘ревнощі’.

Простежимо лексикографічну історію польської лексики *zawiść*. За даними «Старопольського словника», значення іменників *zawiść* і *zazdrość* збігаються, вони обидва позначали два почуття ‘заздрість’ та ‘ненависть’: «1) uczucie żalu, niechęci do kogoś wywołane jego szczęściem, powodzeniem i połączone z chęcią posiadania tego samego; 2) uczucie silnej wrogości, nienawiści» [SS XI: 238]. С. Б. Лінде іменники *zawiść, zawistość, zawiśnienie* реєструє зі значеннями ‘заздрість’, ‘ненависть’ та ‘ревнощі’, пор.: «1) zawidywanie, zajrzenie, zazdrość, nienawidzenie dla lepszego szczęścia; 2) zawiść małżeńska, zawistna miłość, zelotypia; 3) nienawiść, zawiśnienie» [Linde VI: 946]. «Віленський словник» і «Варшавський словник» також фіксують значення ‘заздрість’, ‘ненависть’ та ‘ревнощі’ у лексемах *zawiść, zawistość, zawistnienie*, пор.: «zawidowanie, zajrzenie, zazdrość, nienawidzenie dla lepszego szczęścia, nienawiść pochodząca z zazdrości, z rywalizacji; zawiść małżeńska ‘zawistna miłość’» [SJP-Wil II: 2170], «zazdrość; nienawiść pochodząca z zazdrości; zawiść małżeńska ‘miłość zazdrosna, podejrzliwa, zelozja, żaluzja’» [SJP-War VIII: 350]. У словнику за редакцією В. Дорошевського лексема *zawiść* подається вже з одним значенням ‘заздрість’: «silne uczucie niechęci do kogoś na widok jego sukcesów, powodzenia; silna zazdrość» [SJPD X: 873]. Отже, польський іменник *zawiść* у XIV-XV ст. позначав два почуття: ‘заздрість’ та ‘ненависть’ і був семантично тотожним з іменником *zazdrość*, у подальший період до початку XX ст. він функціонував зі значеннями ‘заздрість’, ‘ненависть’ та ‘ревнощі’, а в сучасній польській мові *zawiść* втрачає свою багатозначність і вживається лише зі значенням ‘сильна заздрість’.

Розглянемо розвиток семантики польських дієслівних лексем на позначення переживання заздрості. Спочатку проаналізуємо дієслова з етимомом **zbr-*. «Старопольський словник» фіксує дієслова *zajrzyć*, *zażrzyć*, у яких значення, пов'язане з виявленням емоцій, не є основним: «2) *zazdrościć*, *odczuwać zazdrość*, *zawiść*» [SS XI: 90–91], тобто, якщо спиратися на значення іменникових назв, можна виділити семи ‘заздрити’ та ‘ненавидіти’. С. Б. Лінде дієслово *zazdrościć* подає зі значеннями ‘заздрити’, ‘суперничати’, ‘ревнувати’: «1) *zawidować*, *zawidzieć*, *zawiścić*, *zajrzyć*, *zazdrośnym być*; 2) *emulować*, *rywalizować*, *zazdrośnym być równemu lub też miłośnię*» [Linde VI: 959] та синонімічні дієслова *zajrzyć*, *zażrzyć*, *zajźrzyć* з неосновним емотивним значенням ‘заздрити’: «2) *zawidować*, *zawidzieć*, *zazdrościć*, *zawiścić*» [Linde VI: 771–773]. Автори «Віленського словника» і «Варшавського словника» в усіх дієсловах з коренем **zbr-* виділяють лише значення ‘заздрити’, пор.: *zazdrościć* «*zawidować*, *zawidzieć*, *zawiścić*, *zajrzyć*, *zazdrośnym być*» [SJP-Wil II: 2174], *zajrzyć* «2) *zazdrościć*» [SJP-Wil II: 2093], *zazdrościć*, *zajzdrościć*, *zazdrościć*, *zazdrostować* «*uczuwać zazdrość*, *patrzeć na co zawistnym okiem*» [SJP-War VIII: 362], *zajrzyć*, *zażrzyć*, *zazrzyć*, *zajźrzyć*, *zaiżrzyć*, *zajzrzyć*, *zazdrzyć*, *zajzdrzyć*, *zażrzyć*, *zarzzyć*, *zajźrzyć*, *zażrzyć* «5) *pozazdrościć*, *zazdrościć*, *zawidować*, *zawiścić komu czego albo nie rado widzieć co na kim*» [SJP-War VIII: 111–112]. У сучасній польській мові дієслівна лексема *zazdrościć* також має лише значення ‘заздрити’: «*odczuwać zazdrość*; *odczuwać żal z powodu tego, że komuś się dobrze powodzi, że ktoś coś ma, pragnąc tego dla siebie*» [SJPD X: 890]. Таким чином, польські дієслова з етимомом **zbr-* протягом історичного періоду розвивалися від значень ‘заздрити’, ‘ненавидіти’ [SS XI: 90–91] до ‘заздрити’, ‘суперничати’, ‘ревнувати’ [Linde VI: 771–773, 959]. Починаючи з другої половини XIX ст. у словниках польської мови дієслова з етимомом **zbr-* реєструються лише зі значенням ‘заздрити’ [SJP-Wil II: 2093, 2174], [SJP-War VIII: 111–112, 362], [SJPD X: 890].

Переважаю всі дієслівні континуанти псл. **zaviděti* в польських історичних словниках подаються з двома значеннями ‘заздрити’ і ‘ненавидіти’, пор.: *zawiścić* «*odczuwać zazdrość*, *zawiść*, *zazdrościć*» [SS XI: 238], *zawidzieć*, *zawidzić* «1) *odczuwać niechęć do kogoś wywołaną jego szczęściem, powodzeniem i połączoną z chęcią posiadania tego samego, zazdrościć*; 2) *odczuwać silną wrogość, nienawidzieć*» [SS XI: 233], *zawidzieć*, *zawidować* «1) *zawistnie widzieć*, *zawistnym być*, *zawiścić*, *zawistać*, *zajrzyć*, *zazdrościć*; 2) *nienawidzieć*», [Linde VI: 940], *zawidować* «1) *zawistnie widzieć*, *zawiścić*, *zazdrościć*, *zajrzyć*; 2) *nienawidzieć*» [SJP-Wil II: 2167],

zawidzieć, zawidzić, zawiścić, zawistać «1) zazdrościć; 2) pałac zawiścią, nienawidzić» [SJP-War VIII: 340], *zawidzieć* «daw. 1) czuć zawiść; zazdrościć; 2) nienawidzieć» [SJPD X: 861]. Дієслова *zawiścić* і *zawistać* у деяких словниках подаються лише зі значенням ‘заздрити’, пор.: «zajrzeć, zawidzieć, zawidować, zazdrościć» [Linde VI: 946], «zajrzeć, zazdrościć, zawidzieć, zawidować» [SJP-Wil II: 2170], *zawiścić* «daw. czuć zawiść; zazdrościć» [SJPD X: 873]. У сучасній польській мові дієслова з коренем **vid-* на позначення переживання заздрості не функціонують.

Отже, згідно з лексикографічними даними, на позначення заздрості в сучасній польській мові вживаються іменники *zazdrość* і *zawiść*. У давніший період історії польської мови іменники з етимонами **zbr-* і **vid-* були семантично тотожними і позначали два почуття ‘заздрість’ та ‘ненависть’ [SS XI: 238, 247–249]. У словнику С. В. Лінде, що репрезентує стан польської мови XVI - початку XIX ст., іменникові лексеми з коренем **vid-* фіксуються зі значеннями ‘заздрість’, ‘ненависть’ та ‘ревнощі’, а з коренем **zbr-* – зі значеннями ‘заздрість’, ‘суперництво’ та ‘ревнощі’. На думку З. Кемпфа, об’єднання семантем ‘*envie*’ і ‘*jalousie*’ (‘заздрості’ і ‘ревнощі’) за допомогою майже синонімічно близьких коренів **vid-* і **zor-* сталося ще в дописемний період польської мови, оскільки протягом історичного періоду не вдалося знайти доказів функціонування лексем з коренем **rev-*, які б мали значення, пов’язані з емоцією ‘*jalousie*’ (‘ревнощі’). У наш час, за словами вченого, відбувається ще сильніше зближення сем ‘заздрість’ та ‘ревнощі’ в іменнику *zazdrość*, а іменник *zawiść* та деривати від нього щоразу рідше вживається в розмовній мові [Kempf 1981: 178–179]. Польські дієслова з етимonom **zbr-* протягом історичного періоду розвивалися від значень ‘заздрити’, ‘ненавидіти’ [SS XI: 90–91] до ‘заздрити’, ‘суперничати’, ‘ревнувати’ [Linde VI: 771–773, 959]. Починаючи з другої половини XIX ст. дієслова з етимonom **zbr-*, згідно з польськими лексикографічними джерелами, функціонують лише зі значенням ‘заздрити’ [SJP-Wil II: 2093, 2174; SJP-War VIII: 111–112, 362; SJPD X: 890]. Дієслова з етимonom **vid-*, як засвідчують історичні словники польської мови, функціонували переважно зі значеннями ‘заздрити’ і ‘ненавидіти’, а в сучасній мові вони вже вийшли з ужитку. Аналіз лексикографічного матеріалу дозволяє стверджувати, що з погляду діакронії номінанти заздрості в польській мові розвивалися переважно в напрямку від полісемантичності до звуження і конкретизації семантики. Перші лексикографічні фіксації польських назв заздрості з коренем **vid-* та **zbr-* включали значення ‘заздрість’ та ‘ненависть’, з часом, як свідчать словникові тлумачення, зникло значення ‘ненависть’ і розвинулися

значення 'суперництво' та 'ревності'. У сучасній польській мові іменник *zawiść* називає лише сильну заздрість, а *zazdrość* – заздрість та ревності. Переживання заздрості в сучасній польській мові позначається за допомогою моносемантичного дієслова *zazdrościć*, а також за допомогою прикметникової конструкції *być zazdrosnym* (о со).

REFERENCES:

- 1.Boryś, W., (2006). Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków.
- 2.Kempf, Z., (1981). Zawiść i zazdrość, „Język Polski”, z. 3–5, s. 175–179.
- 3.Linde S. B., (1854–1860). Słownik języka polskiego, t. I–VI, Lwów.
- 4.SJPD – Słownik języka polskiego, pod red. W. Doroszewskiego, (1958–1969), t. I–XI, Warszawa.
- 5.Sławski, F., (1981). Uwagi do artykułu Z. Kempfa. „Język Polski”, z. 3–5, s. 179.
- 6.SS – Słownik Staropolski, pod red. S. Urbańczyka, (1953–2002), t. I–XI, Wrocław etc.
- 7.SJP-War – Słownik języka polskiego, ułoż. J. Karłowicz et al., (1900–1927), t. I–VIII, Warszawa.
- 8.SJP-Wil – Słownik języka polskiego, ułoż. A. Zdanowicz et al., (1861), t. I–II, Wilno

Скопненко О.

к.філол.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи Інституту мовознавства імені О.О.Потебні НАН України (Україна)

Цимбалюк-Скопненко Т.

к.філол.н., с.н.с, Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України (Україна)

Skopnenko O.

PhD, Senior Researcher, Deputy Director for Scientific Work of O.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

Tsybaliuk-Skopnenko T.

PhD, Senior Researcher, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІЯ В МОВІ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДІВ МИКОЛИ ЛУКАША: ДЖЕРЕЛА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ